

A HORTHY-KORSZAK „KÖZÉPOSZTÁLYANAK” IRODALMI ÍZLÉSÉRŐL

NAGY ISTVÁNNÉ

Egy korszak alapvető kulturális helyzetét, érdeklődési irányát nem utolsó sorban olvasmányjaiból lehet lemérni, megítélni. A huszadik század idejére az olvasás társadalmi tényezővé vált. „Az olvasó ma már egyik előfeltétele annak, hogy a művek létrejöhessenek... az olvasó csupán azért, hogy olvasott valamit, vagy nem, irányító tényezőként lépett be az irodalomba” — írja Nagy Lajos.¹ Ugyanakkor ez a gondolat fordítva is áll, azaz a kor társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális helyzete döntő mértékben befolyásolja, irányítja az olvasási kultúra színvonalát. Az egyes ember olvasási lehetőségének, igényének alapvető feltétele és meghatározó tényezője: megfelelő életszínvonal és iskolázottság. Ezen túlmenően számtalan mozzanat befolyásolja az olvasást, de e két alapvető feltétel nélkül olvasásnak még csak a lehetőségéről sem beszélhetünk. Az alapvető feltételek kedvező alakulásakor is még csak olvasásról és nem olvasási kultúráról van szó. Az olvasási kultúra kifejezés az olvasmány megértésének magasabb szintjét követeli. Ha az olvasók nagy tömegétől nem is kívánható az esztétikai jelentőségű eszme- és formakutatás lelki folyamata, az átlagolvasónak is kell rendelkeznie az ítélőképesség legelemibb feltételeivel. A társadalom olvasási szükségleteiről és érdeklődési köréről az olvasás tanulmányozása útján tájékozódhatunk. Az alábbiakban a két világháború közötti korszak „középosztályának” irodalmi ízléséről, olvasási kultúrájáról lesz szó. Bonyolult volt ennek a társadalmi rétegnek az összetétele, bonyolult volt — és nem jelentéktelen — a szerepe is az ország köz- és közművelődési életében, éppen ezért fontos, hogy művelődési igényeivel kapcsolatban igyekezzünk tisztán látni.

A két világháború közötti magyar irodalom — eltekintve az adott társadalmi viszonyok hátráltató szerepétől, számtalan haladásellenes mozzanattól — a korábban már elkezdődött fellendülési folyamat kiteljesedése, a magyar irodalomtörténet egyik legszínvonalasabb, legújratörőbb korszaka. Ugyanakkor a gazdag irodalmi termés, a születő művek legjava korántsem jutott el olyan mértékben a tömegekhez, nem fejtett ki olyan pedagógiai és esztétikai hatást, ahogyan ezt ez az irodalom, ezek az írók megérdemelték volna. Nem véletlen tehát, hogy — talán önellen-

¹ Nagy Lajos: Az olvasó olvas. Író, könyv, olvasó. Bp., 1959. 1. köt. 536—537. l.

örzéseképpen — olyan sokat és sokoldalúan foglalkoztak az írók a magyar olvasóközönség helyzetével, lehetőségeivel és igényeivel. Ez a fajta kutatásuk egybeesett a Magyarországon kialakult széleskörű szociográfiai tevékenységgel, mely először a falukutatásban (Erdei Ferenc, Szabó Zoltán, Illyés Gyula, Kovács Imre, Darvas József stb.), később ennek hatására a városi élet szociográfiai felmérésében is (Nagy Lajos, Móricz Zsigmond, Bálint György, Boldizsár Iván stb.) megnyilvánult. Ez a széles felmérés csaknem az egész ország szociális és kulturális viszonyait, s eközben az olvasási kultúrát is feltérképezte. Kassák Lajos azzal a kijelentésével, hogy „... az írónak egyik legfontosabb feladata, hogy véleményt mondjon a könyv mai sorsáról...”², rámutat arra, hogy a könyv, az olvasás nem elhanyagolható téma. Napi- és hetilapokban, folyóiratokban valóban sok szó esik az olvasásról, és hogy az írók mennyire fontosnak érezték a kérdést, s mennyire szívükön viselték a könyv sorsát, a könyv és közönség viszonyát, bizonyítja, hogy legtöbbször keveslik is a témával való foglalkozást. A korabeli irodalomban gyakoriak az ellentétes irányú megállapítások. A rendszer kiszolgálói sokszor enyhítik, szépítik a helyzetet, s gyakran a bírálat szempontja, kiindulása is helytelen. Azok írásait, akik a haladó irodalom, magasabb normák oldaláról közelítették meg a kérdést, túlyomó többségben panasz, elmarasztalás jellemzi.

OSZTÁLYVISZONYOK

A proletárdiktatúra leverése után a magyar társadalom szerkezetében alapvető változás nem történt. A rendszer fenntartásához az uralkodó osztályok kidolgozták a megfelelő ideológiát. Az úgynevezett szegedi gondolatot klerikalizmus, a körülöttünk élő népek elleni állandó izgatás, kommunistaellenesség, antiszemizmus jellemezte. A „keresztény-nemzeti gondolat” szédítette a kormányzat a tömegeket, ezzel sikerült bizonyos társadalmi bázisra szert tennie, s ezt a középrétegek szolgáltatták.

1919 fontos határvonal a kulturális élet fejlődésében is. A fehérterror kultúrpolitikájának lényegét Révai József egy szóban foglalta össze: bomlás. Új szakaszt jelentett Klebelsberg Kunó kultuszminisztersége, aki a fő feladatot, a politikai eszményt, a revizionista ihletésű kultúrfölényben jelölte meg. Mivel ez a művelődéspolitikai elszakadt a néptől, a dolgozó társadalomtól, elszakadt a valóságtól, szinte nem is válhatott mássá, mint amit az MSZMP művelődéspolitikájának irányelvei lényegeként lezögez: a kultúrfölény „jelentette a dolgozó tömegek kulturális elmaradottságát, papiron meglevő, de végre nem hajtott iskolai törvényeket, a munkás és paraszt fiatalok kirekesztését a középiskolából és az egyetemről, az értelmiség és a nép szembeállítását, a klerikalizmust, a sovíniszta, fasiszta nézetek uralmát, a kispolgári giccs, a ponyva, a szórakoztató ipar

² Kassák Lajos: Riport a könyvről és — néhány megjegyzés. Magyar Nemzet. 4. évf. 1941. 72. sz. 9. l.

toorzódását.”³ A klebelsbergi kultúrpolitika alapjában reakciós, célkitűzéseiben elhibázott, részeredményeit azonban nem hallgathatjuk el. A kultusz-tárcát kiemelte addigi jelentéktelenségéből, és súlyt adott a kultúrpolitikának az általános politikán belül. Legjelentősebb eredménye a felsőoktatás színvonalának emelése, a Collegium Hungaricumok létesítése, melyek a káderképzést voltak hivatottak szolgálni, túl az egyetemi oktatáson. Tagjai nagy többségben a „veszélytelen” osztályokból kerültek ki. Világosan meglátta a magyar néptömegek kulturális elmaradottságát, tisztában volt ennek összes következményeivel, saját osztálykorlátainak határai között igyekezett ezen változtatni, de a szélesebb rétegekből nem akart értelmiséget toborozni. — Az ellenforradalmi rendszer kultúrpolitikája másik meghatározó egyéniségének, Hóman Bálintnak felléptével sem változik az alapvető tendencia: „...az irányelv, amelyből Klebelsberg kiindult, a magyar „kultúrfölény” annyiszor ócsárolt, sőt izléstelen élcek központjába állított eszméje minden bírálatot kiáll, s kell, hogy irányító eszméje, ideálja legyen minden kultúrpolitikusnak — írja Hóman.”⁴

Noha a kulturális élet vezetése a konzervatív irodalmi körök kezében volt, Herczeg Ferenc, Pekár Gyula, Harsányi Zsolt, Tormay Cecil vitték a szót, a korszakot mégsem a kiábrándultság, a hanyatlás mozdulatlansága jellemezte, „...mert az élet rettenetesebben más, mint volt húsz év előtt, mert a mai élet tele van feszültséggel, kétségbeesésekkel, jajszóval, gazdasági összeomlással és mindennekfelett a világnézetnek végzetlen és csodálatos átalakulásával” — vallja Móricz Zsigmond 1931-ben.⁵ Alapjában két irodalompolitikai irányzat uralkodott, a rendszert támogató mozgalmakkal szemben ott küzdöttek a haladó szellemek, de a Horthy-rendszer kultúrpolitikájának bénító hatását nehezen tudták ellensúlyozni. Kassák így panaszkodik: „Hiába küzdünk emberségesebb politikai vívmányokért, emberségesebb gazdasági helyzetért, ha közben kultúrnevelés hiányában az ember maga-szemléjében elszürkül, vágyaiban eligénytelenedik. A művészi produktum talán még nálunk sem volt ssha annyira piaci árucikk, mint napjainkban.”⁶

A korszak osztálytársadalma, mint a kultúra minden eszközét, a könyv- és könyvtárkultúra intézményeit és szervezeteit is a maga szolgálatába állította. A könyvtárak, elsősorban a kézművelődési könyvtárak, nemcsak mennyiségi, hanem minőségi szempontból sem voltak kielégítő színvonalon. Nem beszélve a vidéki közkönyvtárak elmaradott állapotáról, a Fővárosi Könyvtár szemlélete sem volt alkalmas a tömegek nevelésére. „Az Ehrenburgok, Joseph Rothok, Glässerek, Kästnerek ... könyveinek terjesztése a köz szempontjából nem lehet kívánatos...”

³ A Magyar Szocialista Munkáspárt művelődési politikájának irányelvei. Társadalmi Szemle. 13. évf. 1958. 7—8. sz. 119. l.

⁴ Hóman Bálint: Művelődéspolitikai. Bp., 1938. 24. l.

⁵ Móricz Zsigmond: Az irodalom és a faji jelleg. Nyugat, 1931. márc. 1. 285. l.

⁶ Kassák Lajos: Könyv és kultúra 1936-ban. Népszava, 65. évf. 1937. 7. sz. 11. l.

vagy: „Alfred Döblin, Hans Fallada (s előbb meg Remarque) írásművei már erős irányzatosságuknál fogva is alig nevezhetők szépirodalomnak” — írja Drescher Pál.⁷ Másutt azt tárgyalja, miért vonta ki a forgalomból a könyvtár Feuchtwanger könyvét, s egyik okául a „faji szellem kihívó és gyűlölködő jelentkezését” állapítja meg.⁸ Könyvajánlataiban a Fővárosi Könyvtár Gide-et felkapott, jelentéktelen francia regényírókkal, Karinthyt Földi Mihállyal, Lakatos Lászlóval emlegeti egy sorban, mint akiknek „gyökérzete nem a magyar kultúra őstalajába nyúlik le.”⁹ E rendszert kiszolgáló szellem akadályozta az olvasóközönség színvonalas és haladó szellemű fejlesztését, de a negatív vonások ellenére is a Fővárosi Könyvtár a magyar és világirodalom klasszikusait — elsősorban Szabó Ervin öröksége révén — széles rétegek számára tette hozzáférhetővé.

A könyvkiadás egyik legfontosabb faktora a kultúréletnek, meghatározó jellegű az olvasási kultúra alakulásában. A két világháború között azonban inkább üzlet, mint kultúrtevékenység. „Mert amíg Ady Endre műveit megfizethetetlen árak zárják el a nép legszélesebb magyarságától, az úgynevezett „művelt nyugat” tehetetlenül üres vacakjaival rombolják nemzetünk ízlését példányonként egy villamosjegy árán ... Huszonnégy fillér azaz huszonnyolc fillér elég olcsó ahhoz, hogy még a tanácsokra is eljusson belőle, és elvégezze a maga jól kiszámított értékrohasztó hivatását” — panaszkodik József Attila *Kultúrfölények haditánca* című cikkében.¹⁰ A számadatok valóban megdöbbentő igénytelenségről tanúskodnak. Az 1929—1930-as évek átlagában évente 3240 könyvet adtak ki. Ennek 30—33%-a szépirodalom, példányszámuk 2500—3000. Három-négy nagykiadó részletüzlet keretében 10—12 000 példányban is kihozott műveket, néhány könyv, évente 2—3 „kiugrott”, elérte nagyritkán a 30—40 000-es példányszámot, például Cronin *Réztábla a kapu alatt* című regénye! A verseskötetek ezzel szemben átlag 300—400 példányban keltek el.¹¹ Egy 1940-ből származó adat sem mutat lényeges változást. A könyvtermelés átlag évi 3000 kiadvány továbbra is, s bár ez a világháború előttihez képest emelkedés, a példányszám ezzel szemben csökkent azóta. A világháború előtti 5000-es átlaggal szemben legfeljebb 3000-re tehető egy-egy mű átlagos példányszáma. Egy 16—20 000 példányban értékesített regény vagy egyéb munka már rendkívüli sikernek számít. Számos folyóirat példányszáma is alul marad az ezren.¹² A kiadók együttműködésének hiánya rányomja bélyegét a kiadásra, kooperáció helyett a konkurrencia uralkodik, s ha a különböző évek kiadási

⁷ Drescher Pál: Mit olvas a Fővárosi Könyvtár közművelődési fiókjainak közönsége. Bp., 1935. 36. l.

⁸ Ld. 7. sz. jegyzet. u. o.

⁹ Drescher Pál: A magyar könyvtermelés és a fővárosi könyvolvasása a háború utáni években. Bp., 1930. 4. l.

¹⁰ József Attila: *Kultúrfölények haditánca*. Összes művei. 3. köt. Bp. 1958. 39. l.

¹¹ Földes Ferenc: A munkásság és a parasztság kulturális helyzete Magyarországon. Bp. 1941. 93—94. l.

¹² Bisztray Gyula: A magyar könyvkiadás gondjai. Magyar Szemle. 1940. 200. l.

mérlegét elkészítjük, kiderül, hogy sok esetben a jól bevált „ingyen” sorozatok dominálják a piacot, vagyis a kiadói jog tekintetében „szabad” műveket és szerzőket helyezik előtérbe, hogy a szerzői jogért ne kelljen fizetni.¹³ A megjelent művek nagyobb része társadalmi, pedagógiai, esztétikai szempontból vagy közömbös vagy ártalmas, néhány irodalmi és történeti köteten kívül, szép olvasmányt és komoly tanulságot nyújtó történeti, művészeti, vagy irodalomtörténeti, földrajzi munka kevés hagyja el a magyar nyomdákat, s az értékes könyv, azok számára akiknek igényük van rá, megfizethetetlen.

A Horthy-rendszer osztályviszonyait az uralmon levő földbirtokosok és nagytőkések, s az elnyomott munkásság és parasztság alapvető el-
lentéte határozta meg. E két pólus között állt a „középosztálynak”, középrétegeknek mondott, társadalmi helyzetében, összetételében, szerepében heterogén osztálycsoportosulás: magántisztviselők, közalkalmazottak, kispolgárság, értelmiség. Ez utóbbi rétegből toborzódott — társadalmi származástól függetlenül — az a haladó értelmiség, mely szellemi érdeklődése miatt elkülönült a „középosztály” egyéb rétegeitől.

A Tanácsköztársaság bukása után a középrétegek jórésze a rendszer kiszolgálójává vált. Ennek oka elsősorban ingadozó természetük, kettős politikai arculatuk. „A magyar középrétegeket természetszerűen nem jellemezte a burzsoázia iránti lojalitás, de jellemezte — 67 utáni sajátos, eltorzult történelmi fejlődésünk negatív öröksége — a demokratikus tradíciók hiánya, nagyfokú politikai tájékozatlansága, passzivitása, a burzsoázia általi befolyásolhatósága.”¹⁴ A „történelmi osztályok” kiemelt szerepükért cserébe támogatták a kormányt, mely a polgári reformokat követelő haladó értelmiségtől mereven elhatárolta a középrétegek többségét kitevő állami hivatalnok és birtokos réteget. Weis István *A mai magyar társadalom* című 1930-ban megjelent könyvében írja: „Középosztályunk lényegileg tisztviselőosztály”.¹⁵ S valóban a bázist jelentő réteg elsősorban az állami hivatalnokokat, köztisztviselőket, a lesüllyedt dzsentrik első, második és harmadik generációját jelentette.¹⁶ A dzsentr pedig hatást gyakorolt a polgárságra, a kispolgári, az értelmiségi és a hivatalnoki rétegre. Legtöbbjük az ő életformájukat, gondolkozásmódjukat tekintette követendő eszményképének.¹⁷ Ugyanekkor megélhetési lehetőségeinek erős csökkenése miatt éppen ebben az időben élte át ez a réteg egyik válságát. Ezért a kormány azzal próbálta őket — legalább részben — kárpótolni, hogy gyermekeiket segítette a magasabb képzettség megszerzésében. Ezt

¹³ Balogh József: A magyar könyv élete napjainkban. Magyar Szemle. 1928. 346—355. l.

¹⁴ Balázs Béla: A középrétegek szerepe társadalmunk fejlődésében. Bp. 1958. 147. l.

¹⁵ Weis István: A mai magyar társadalom. Bp. 1930. 104. l.

¹⁶ „Középosztályról” beszélve rendszerint ezekre a rétegekre gondolunk elsősorban. Ide vonatkozóan figyelemreméltó Pándi Ilona A magyar „középosztály” kérdéséhez című cikke, Századok, 99. évf. 1965. 1—2. sz. 132—151. l.

¹⁷ Balázs Béla i. m.

a törekvést szolgálta a Klebelsberg-féle kultúrpolitika, a numerus-clausus, az ösztöndíj- és tandíjpolitika, az iskolatípusok. Klebelsberg „pozitív magyarája”, tehát elfogadja a fennálló társadalmi rendet, és szellemi elitként, „művelten” védelmezi a Horthy-rendszert. Tőlük indult ki a magyar közéletnek az a betegsége, hogy „mindenki a valóságnál többnek akar látszani, és a valódi helyzet leplezésére törekszik”¹⁸ — a középrétegek egyik fő jellemzőjeként említi Weis István ezt a tulajdonságukat. A „középosztály” anyagi romlását az úri mozzanat hangsúlyozásával, a külszín megőrzésével leplezte és a „középosztályba” törekvő elemek is ezeket a szokásokat, előítéleteket vették át. Úri hivatássá vált a hivatalnoki állapot, még a közhivatalnoki helyzet is, nem úri hivatásként szerepelt ellenben a kereskedelem, az ipar, a magántisztviselői pálya, sőt sokáig az orvosi működés is.¹⁹ A „középosztály” idejének nagy részét az a búvészkedés kötötte le, hogy függő helyzetben, csekély jövedelemmel hogyan lehet a látszatot fenntartani.

Természetesen ez a körülmény hatással volt műveltségükre, olvasási kultúrájukra is. Az átlag „középosztálybeli” vakon fogadott el mindent felülről; gazdasági eszméket, politikai nézeteket, divatot, kulturális eszményeket. Egy társadalmi osztály általános műveltségének, s még inkább irodalmi műveltségének pontos körülhatárolását azonban nehéz megadni. Az egyes osztályok különböző rétegekre, csoportokra tagolódnak, melyeknek más és más az életformája, ebből adódóan kulturális helyzete, érdeklődése, s az azonos jellegű csoportokon belül is az ízlés, a színvonal egyéni. Általános képet alkotni a középrétegek irodalmi ízléséről még veszedelmesebb, hiszen a „középosztály” heterogén volta még több változatot, érdeklődési kört, igényt, vagy igénytelenséget okoz. Óvakodva a sematikus általánosítástól, a hozzáférhető adatok birtokában mégis a leggyakoribb, legjellemzőbb tendenciákból tudjuk az általános következtetéseket levonni olvasottságuk, kulturáltságuk vizsgálásakor.

KÖZTISZTVISELŐK ÉS MAGÁNALKALMAZOTTAK

A köztisztviselők és magánalkalmazottak helyzetét, mely a bethleni konszolidáció éveiben is szegényes, a húszas évek végén kezdődő válság még súlyosbítja. Bár az ellenforradalmi rendszert nyíltan támogató Közal alkalmazottak Nemzeti Szövetsége mindent elkövetett, hogy a köztisztviselők beletörődjenek a kormány nyomorpolitikájába, mégis kéri a miniszterelnöktől a közalkalmazottak fizetésének rendezését. „A szanálási akció — olvashatjuk beadványukban — stabilizálta a közszükségleti cikkek árát, de stabilizálta azt a helyzetet is, amelyben a közszolgálati alkalmazottak tömegei a létminimum alatt levő jövedelemből lénytelenek meg-

¹⁸ Weis István: Hazánk (Magyarország) társadalomrajza. Bp. 1942. 86. 1.

¹⁹ U. o.

élni, és így kulturális téren mind alacsonyabb szintre jutnak.”²⁰ Ez a szerény anyagi sorban élő, nem magas műveltségű réteg beéri azzal a betűvel, amit a véletlen az útjába sodor, s nem keresi a jobbat, hiszen ehhez nagyrészt ítélete is hiányzik. Mind kevesebbet olvasnak, szinte csak aktákat. Fáradtak és kedvetlenek a hajszában, igényeik megrekedtek. Családtagjaik ellenben olvasnak, amit olvasnak, az viszont kevésbé nevezhető irodalomnak. A „középosztálybeli” ha vásárol könyvet, „modern regényt vesz, legfeljebb 2 pengőig, sok szerelemmel, együgyű erotikával, és filléres detektívponyvát.”²¹ Egyrészt, mert ehhez olcsón hozzájut, másrészt ez változatosságot, imponáló történeteket visz sivar, egyhangú életébe. Nem az a baj, hogy olvas detektívregényeket, hanem, hogy a „középosztály” tekintélyes része csak ezt, e műfaj különböző válfajait, legnagyobb mértékben a bestseller irodalmat olvassa. „... fiatal nő ... könyvet tart a kezében, gyanakodva nézi: Järnefelt: Koivikko lakói. A cím nem árul el semmit. Nem jelzi, mint például az Öméltósága vagy A kegyelmes úr rokona, vagy a Penny paradicsoma, hogy olyasmi van benne, amit érdemes elolvasni. Nem jelzi? De igenis, jelzi, hogy nem érdemes bele sem kezdeni ... Järnefelt — valami gyanús név ... Koivikko lakói — az a Koivikko valami kisebb hely, lakói —, ez mind a lakosság, tehát a senkit sem érdeklő dolgozó, egyszerű emberek is, tehát még a szegények is.”²² Ugyanez a fajta olvasó az, akinek „esze ágában sincs, hogy a Vén Európáról hallgasson, vagy azt mondja, hogy: az nekem zu hoch. Nem, ő ki mondja, hogy a Vén Európa rossz. Ő megmondja Flaubertre is, hogy gyenge író. Maugham Esője, az egy nagy butaság, kér egy mást, Török Rezső: Nehéz ma férjhez menni, — no, ez jó lesz.”²³ Benne élnek egy társadalmi előítéletekből, politikai propagandából, egy meg nem írt, de kötelezőnek érzett „illemtanból” összetevődő ígékben, amely tilalomfát állít fel számukra mindazokkal az írókkal szemben, akiket nem nyilvánítottak szalonképesnek. Nem véletlen Harsányi Zsolt közkeletűsége a polgárság körében, mondja Zemlényi István 1942-ben megjelent *Irodalom és társadalom* című könyvében. Ennek az osztálynak Harsányi pontosan azt adja, amit kíván történelmi regényeket, melyekből hiányzik a történelem, és társadalmi regényeket, melyekből hiányzik a társadalom. Olvasási kultúrájuk színvonalát jól tükrözi Fort Sándor kimutatása, aki a Fővárosi Könyvtár 9. számú fiókkönyvtára 90 kölcsönzési napjának anyagából választotta ki a nőolvasók olvasmányait. Az alábbiakban (a szerző meghatározása szerint) intellektuális dolgozó nőkről és háztartásbeli nőkről lesz szó. Olvasmányaik között a következő írókat találjuk az élvonalban: Surányi, Gulácsy, Komáromi, Móricz, Herczeg, Zilahy, Nyírő, Har-

²⁰ Incze Miklós: Válság és nyomor a Horthy-rendszerben. 1929—1933. Bp. 1952. 42. l.

²¹ Boldizsár Iván: „Nemes ponyva” és a középosztály igénye... Nyugat. 1940. 230. l.

²² Nagy Lajos: Író, könyv, olvasó. I. m. 519. l.

²³ L. 22. sz. jegyzet. 522. p.

sányi és Jókai. A szépirodalmi művek zömét a társadalmi regények adják (53,5%), s legnagyobb százalékuk a reklám hatása alatt áll, leggyakrabban a hirdetett könyveket kéri, a meglevő jobbakat csak kényszerűségből olvassák. Ismeretterjesztő könyveket, szemben a 86,2%-os szépirodalommal, csak 13,8%-ban olvasnak. Önként megnyilatkozó könyvkérésük tükrözi leghívebben igényeiket. Kiosztott lapokon kérdést intézett a könyvtár az olvasókhoz, kitől szeretnének olvasni. A következő válaszok érkeztek.

Intellektuális dolgozó nők:

Jókai	35	Karinthy	12
Surányi	33	Kosáryné	12
Gulácsy	32	Makkai	12
Mikszáth	30	Csathó	11
Komáromi	29	Berendné	11
Erdős R.	29	Eötvös J.	11
Harsányi	28	Andai	10
Tamási Á.	24	Kós K.	8
Zilahy	21	Szentmihályiné	8
Herczeg	20	Ambrus	6
Nyíró	18	Heltai	6
Márai	18	Kemény Zs.	6
Kosztolányi	16	Körmendi	6
Gárdonyi	15	Szabó D.	5
Móra	15	Szántó Gy.	5
Tormay	15	Zsigray	5
Móricz	13		

A külföldi irodalomra vonatkozó kérdéseikben első tíz helyen szerepel S. Lewis, Mann, Galsworthy, Lagerlöf, Undset, Farrère, Mereskovszkij, Rachmanova, Wells neve, s a névsor végén vegyes összevisszaságban Stendhal, Tolsztoj, Dante, Turgenyev — s Loti, Orczy Emma, Ohnet.

A háztartásbeli nők statisztikája lényeges különbséget nem mutat:

Harsányi	30	Jókai	18
Surányi	29	Gulácsy	18
Móricz	28	Somogyváry	18
Herczeg	27	Csathó	15
Zilahy	27	Gárdonyi	14
Nyíró	22	Földi M.	12
Erdős R.	19	Makkai	12
Márai	19	Komáromi	11
Mikszáth	19		

Szántó	11	Berendné	5
Tamási	11	Karácsonyi	5
Kemény Zs.	10	Karinthy	5
Móra	10	Kós K.	5
Bánffy M.	9	Szitnyai	5
Szentmihályiné	7	Kosztolányi	4
Kosáryné	6	Kuncz A.	4
Szabó D.	6		
Babits	5		

S néhány névcserével, de színvonalban a külföldiek iránti igény is nagyjából hasonló. Lewis, London, Maurois, Tolsztoj, Undset, Benoit, Buck, Galsworthy, Hamsun, Rachmanova szerepelnek az élen, s itt is Aldrich és Munthe mellett jól megfér Thackeray és Turgenyev, Dreiser vagy Dosztojevszkij társaságában.²⁴

Éppen mert nem hiányzott teljesen a „középosztályból” a magasabb színvonalú olvasmány igénye, Radnóti és Tolnai Gábor, Boldizsár Iván és mások sokat foglalkoztak a „*nemes ponyva*” gondolatával, a klasszikusok kiadásával, egyrészt a színvonal emelése, az olvasóközönség nevelése, másrészt a könnyebb hozzáférhetőség érdekében. Tolnai felveti a kérdést, van-e egyáltalán igény a klasszikusok olvasására. Tetszetős, de könnyelmű dolog volna egyszerű igennel felelni. Az átlag „középosztálybeli” nem érzi szükségét annak, hogy klasszikusokat olvasson, de nagyon élénk vágy él benne, hogy Zrínyi, Mikes, Vörösmarty, Kölcsey, Petőfi, Arany, Kemény és Jókai meglegyen a könyvespolcán. Úgy érzi ezzel tartozik társadalmi helyzetének.²⁵ Babits ír erről a látszatműveltségről *Kulturánk hazugságai* című cikkében: „Vendéglátó gazdám derék tisztviselő a mindenható közigazgatás szolgálatában. A könyv, amit találok, kevés, de valóban kitűnő.” Kitűnő, mert míg korábban az *Osztrák—Magyar Monarchia írásban és képen*, néhány lexikon, Jókai és Ohnet regény jutott csak könyvespolcukra, most a „legkényesebb irodalmi sznobot is kielégíthetnék” ezek a magánkönyvtárak. A magyar klasszikusok, a világirodalom remekei szinte mindenütt megtalálhatók. A szomorú csak az, hogy ezek a könyvek „megérkezésük óta hiába várják az olvasót, ... mert nem születtek olvasásra ... gusztustalan sűrű nyomásuk, iskolai szemlévény jellegük, a belőlük áradó unalom” miatt.²⁶ Boldizsár Iván úgy véli, a kiadandó klasszikusokat ízléses, mutatós köntösbe kell öltöztetni, hogy ne csak megvételre, hanem olvasásra is ösztönözzenek.²⁷ Radnóti is, *Klasszikusok és modernek a ponyván* című cikkében Tolnai felhívására reflektálva a magyar modernnek, valamint külföldi klasszikusok és

²⁴ Fort Sándor: Egy népkönyvtár nevelő munkássága nőolvasói körében. Bp. 1937.

²⁵ Tolnai Gábor: Könyvek a ponyván. Nyugat. 1940. 153. l.

²⁶ Babits Mihály: Könyvről könyvre. Bp. 1933. 338—339. l.

²⁷ Ld. 21. sz. jegyzet. 231. l.

modernnek „ponyva” kiadásáért száll síkra. „Könyvkiadásban is az előítéletek és rögeszmék korát éljük — panaszkoljuk. — A könyvre éhes parasztság, proletárság és középosztály nem tud könyvet venni, mert nincs pénze rá, s mégis azt hallom szakértőktől, hogy csak a drága könyv az üzlet, azon keres a könyves, az ügynök, a kiadó, sőt a közönségnek is csak a drága könyvhöz van bizalma.” De csak az a néhány ezer olvasó tartozik ehhez a „vélt közönséghez” — írja később — akik az irodalom álarcába bújtattott „érdekes és modern” középszerű kiadótermékeket, regényfolyamokat keresik, s kölcsönadják még háromezer embernek. A valódi közönség igenis kedveli a verset, a novellát, a Nyugat külföldi dekameronjait, s szívesen olvasná 80 fillérért is új Modern Könyvtárszerű kis kötetekben a valóban jó, modern külföldi szerzőket is.²⁸

A könyvkiadás irányító szerepének igazolására csak egy adatot: az 1940-es könyvnapra kiadott új olcsó Ady-gyűjtemény (Athenaeum) napok alatt elfogyott, a Magyar Élet Erdélyi Józsefet, Németh Lászlót, Veres Pétert adta ki, nagy siker volt Móricz Zsigmond „Magvető” című gyűjteménye is, a magyar értelmiség szegényebb, de érdeklődő rétege áldozatot hozott értük. „A kiskiadók többnyire túlságba viszik az ügynevezett könyved, „szórakoztató” művek kultuszát, pedig ... bizonyos nagypolgári rétegeké s a középosztály felszínesebb elemeié” ez az irodalom, mondja Féja az 1940-es könyvnap értékelésekor.²⁹

Veres Péter sötétebben ítéli meg a helyzetet: úgy véli a „középosztály” számára „nem kívánatos szellemi gyönyörűség a betű, hanem nehéz teher, amit csak muszájból cipelnek, s csak a látszatnak élnek. Azért van sikere köztük a felületes, könnyű irodalomnak. Nem műveltek akarnak lenni, hanem csak annak kell látszaniok.³⁰ Nagy Lajos mutatja be a „hivatalból művelt” olvasót a legfrappánsabban: „Egy úriasszony ellentétben az Erdős Renée és Zsigray-faló hölgyekkel és urakkal, csak jó könyvet olvasott. A selejteket fölényesen tölta félre ... És elvitte Tolsztojt, Thomas Mannt, még Solohovot is. Azután beszámolt az olvasmányairól, látszólag elég értelmesen” ... Egy alkalommal „nem akadt olyan jó könyv a könyvtárban, amit a szóbanforgó nagysága már ne olvasott volna. Felkapta tehát Rab Gusztávnak Belvedere című regényét — jobboldali ultranacionalista limonádé — ... és ezzel a megjegyzéssel vitte el: Nézzük meg egyszer az ilyesmit is. Néhány nap múlva visszahozta a könyvet, s ez volt a rövid véleménye: Kitűnő volt! Évek óta nem olvastam ilyen jó könyvet. Évek óta! Holott az elmúlt években olvasta Thomas Mannt, Dreisert és egy sereg híres író jeles könyvét.”³¹

²⁸ Radnóti Miklós: Klasszikusok és modernek a ponyván. Bp. 1956. 253—254. l. (1940. márciusából származik a cikk, a Nyugatban végülis nem jelent meg, mert nem volt több hozzászóló a vitához.)

²⁹ Féja Géza: Könyvnap után. Magyarország. 47. évf. 1940. 127. sz. 3. l.

³⁰ Veres Péter: Irodalom és közönség. Kelet Népe. 4. évf. 1938. 337. l.

³¹ Nagy Lajos: Az olvasó. I. m. 566. l.

Barabás Tibor is úgy vélekedik, hogy ez a polgári osztály csak azt kívánja az írótól, hogy feledtesse vele helyzetét, szórakoztassa és hitegesse. Mivel sok szükséglete gazdasági, társadalmi és szexuális téren ki-elégítetlen, karrierregényeket, szerelmes történeteket, humoros históriákat óhajt olvasni.³²

Olvasmányai jelentős részét az átlag „középosztálybeli” baráti köréből veszi, a „zsűrműveltség” irányítja őket, az elolvasandó könyvek kiválasztását nem határozott belső cél és igény vezérli.

De az a réteg sem sokkal jobb, amelyik könyvtárlátogató. A Fővárosi Könyvtárban az olvasott művekről ismeretes statisztikák sem tükröznek lényegesen igényesebb képet. A könyvtár állománya befolyásolja az olvasást, s a könyvtáros irányító szerepe sem mellőzhető. Szélsőséges irodalmi ízlés képviselői nem kaphatnak helyet a könyvtárban — mondja Drescher Pál —, s ez egy sor haladó író művének kirekesztését jelenti. Viszont a ponyvairodalomhoz a könyvtárban nem juthattak hozzá az olvasók. A két jelentősebb felmérésből (1930 és 1934) elsősorban az elbeszélő irodalom abszolút túlsúlya mutatkozik meg. (A szépirodalom és ismeretterjesztő irodalom aránya nem meglepő: 76,4⁰/₀—23,6⁰/₀³³, sőt viszonylag sok az ismeretterjesztés javára, aminek befolyásolója volt a könyvtáros — sokszor — kényszerítő rábeszélése.) A regények nagy kedveltsége mellett még a novella is háttérbe szorul (a közönség „kiadósan” akar szórakozni), nem beszélve a vers és színdarab népszerűtlenségéről. Az 1930-as statisztika szerint a legolvasottabb írók sorrendje: Jókai, Herczeg, Gárdonyi, Mikszáth, Csathó, Komáromi, Zilahy, Surányi, Erdős Renée, Gulácsy és Szabó Dezső. 1934-ben a legolvasottabb könyvek Gulácsy Irén *Fekete vőlegények* és *Pax vobis* című regénye. A legkeresettebb könyvek továbbá Jókai és Mikszáth mellett Herczeg Ferenc három munkája, Zilahy *Két fogoly*, *Szőkevények*, *Valamit visz a víz* című regényei, majd Ady, Babits, Eötvös, Karinthy, Kosztolányi, Tamási könyveivel egyforma számban Andai Ernő, Berend Miklósné, Erdős Renée, Földi Mihály, Harsányi Zsolt, Rákosi Viktor, Surányi Miklós, Tormay Cecil fölkapott írásai.³⁴ A könyvtár „az újabb írók következő jeles sorára hívja fel leginkább a közönség figyelmét”: Tamási Áron és Sárközi György mellett (elismerésre méltó!) Berde Mária, Beczássy Judit, Földi Mihály, Balla Borisz stb.³⁵ A külföldi irodalomból az angol szépirodalom áll a közönség érdeklődésének középpontjában. Összesítve a két különböző év kimutatásait Arlen, Buck, Galsworthy, London, Lewis, Maugham, Wells állnak az első helyen (Huxley és Dreiser pesszimizmusát elveti a könyvtár szelleme). A francia és német irodalom legkedveltebb írói: Balzac, Bourget, Benoit, Flaubert, Farrère, France, Hugo, Loti, Maupassant, Mauriac, Maurois, Prevost, Rolland, Zola; Kellermann, Wassermann, az oro-

³² Barabás Tibor: Irodalmunk válsága. A könyv hatalma. Bp. 1961. 66. 1.

³³ Ld. 7. sz. jegyzet 37. l.

³⁴ Ld. 9. sz. jegyzet.

³⁵ Ld. 33. sz. jegyzet u. o.

szok közül: Dosztojevszkij, Mereskovszkij, Tolsztoj, de leginkább Rachmanova. Az egyéb népek irodalmából fölényesen vezet Axel Munthe *San Michele regénye* című sikerkönyve, mely a legolvasottabb magyar könyvekkel vetekszik. Az ismeretterjesztő irodalomból a földrajzi, útleírási művek vezetnek, az idegen nyelven olvasott könyvek az egész forgalom 12%-át teszik ki.³⁶

A Fővárosi Könyvtár Értesítőjének kimutatásai tükrözik, hogy közönségének legnagyobb hányadát, a tanulóifjúságot is ideszámítva, a „középosztály” tagjai képezik. Álljon itt példaként két különböző év foglalkozás szerinti statisztikája:

1929

szabadfoglalkozású	792
(ügyvéd, orvos, mérnök)	
tanszemélyzet	1101
köztisztviselő	1567
iparos, kereskedő	635
magántisztviselő	1212
bérmunkás	535
főiskolai hallgató	1951
középiskolai tanuló	3324
kereskedelmi isk. tan.	1365
szak- és polgári isk. tan.	2149
elemi isk. tan. és tanonc	1321
háztartásbeli	1498
katonatiszt	158
egyetemi tanár	43
író, művész	171
alsófokú közigazgatási alk.	154
egyéb	231
	18207 ³⁷

1941

egyetemi tanár	38
író, művész	335
köztisztviselő	2745
szabadfoglalkozású	697
tanszemélyzet	1427
katonatiszt	269
iparos, kereskedő	613
magántisztviselő	2198

³⁶ Ld. 7. sz. jegyzet és 9. sz. i. m.

³⁷ Fővárosi Nyilvános Könyvtár Értesítője. 1929. 26. 1.

bérmunkás és keresked. alk.	3538
főiskolai hallgató	2082
középiskolai tanuló	4587
szak- és polg. isk. tan.	2909
elemi iskolai tan.	792
tanonc	1174
háztartásbeli	2759
altiszt	435
egyéb	453
	<hr/> 27051 ³⁸

Az úgynevezett szabadfoglalkozásúak valószínűleg azért szerepelnek alacsony számmal, mert ennek a rétegnek volt leginkább magánkönyvtára. Budapesten 1930-ban 2697 orvos közül 2067-nek, 2749 ügyvéd közül 2069-nek és 3658 mérnök közül 2683-nak van könyvtára.³⁹

A vidéki kulturális helyzetről szóló adatok nemcsak színvonaltalanságról, hanem helyenként a legnagyobb lemaradottságról tanúskodnak. Balassagyarmatról írja Szabó Zoltán: „A kultúra itt erősen mellékes ügy manapság, és ami kevés van belőle, az is 50 évvel jár a kor mögött. A könyvkereskedések főként levélpapír és iskolai füzetek árusításából élnek, és csak karácsonykor adnak el többkötetes történelmi regényeket. Egy ilyen bolt kölcsönkönyvtárában nagy a csend: a tulajdonos szerint az emberek Gyarmaton 30 éves korukon felül nem olvasnak, csak ha megbetegednek. Addig a férfiak 80%-ban detektívregényeket, a nők 60%-ban Courths-Mahler műfajt, a fiatalok 100%-ban pikáns könyveket olvasnak. Bármilyen kis falu népkönyvtárának olvasási statisztikája vigasztalóbb, mint a gyarmati kölcsönkönyvtaré. A kultúrára kevesen szomjaznak a városban, mert az olvasottság nem képesít semmire. Nem képesít feljutásra, nem képesít a rosszabb vadásztársaságból a jobb vadásztársaságba való bejutásra.”⁴⁰ S hogy Balassagyarmat nem kuriózum, bizonyítja Szolnokról például Nagy Lajos adata: a nyilvános könyvtár nem működik, aki megvesz egy könyvet, húsz-harminc másiknak adja kölcsön, de könyv annyira kevés fogy, hogy még az országos könyvsikert megért Körmen di Budapesti kalandja is csak egyetlen példányban fogyott el.⁴¹ Vagy Hódmezővásárhelyről megtudjuk, hogy a kaszinóba régebben járt a *Neues Wiener Journal*, mert a *Presse* már túlságosan baloldali, de a harmincas évek közepén már ezt is beszüntették. *Századunknak*, *Nyugatnak*, *Magyar Szemlének* nyoma sincs, a pesti napilapokat valamennyire olvasgatják.⁴² A valóban működő — nemcsak létező — vidéki közkönyvtárak-

³⁸ Fővárosi Könyvtár Évkönyve. XI. 1941. 30. 1. 7. sz. függelék.

³⁹ Illyefalvy Lajos: Az ügyvédek orvosok és mérnökök szociális és gazdasági viszonyai Budapesten. Statisztikai Közlemények. 83. köt. 1. sz. 54., 22., és 86. l.

⁴⁰ Szabó Zoltán: Cifra nyomorúság. Bp. é. n. 223. l.

⁴¹ Nagy Lajos: Magyar város 1932-ben. Szolnok. I. m. 2. köt. 346. l.

⁴² Nagy Lajos: Alföldi város. Hódmezővásárhely. I. m. 2. köt. 364. l.

nak (pl. Szegedi Somogyi Könyvtár, Győri Városi Könyvtár, Szombathely, Sopron, Debrecen, Cegléd) olvasóközönsége is nagy százalékban a „középosztályból” került ki. A Győri Városi Könyvtárban például 1938-ban az olvasók 19,4%-a háztartásbeli nő, 15,2% köztisztviselő, 13,6%-a magántisztviselő, 8,4%-a szabadfoglalkozású, ezenkívül még tanár, tanító, altiszt, közép- és főiskolai hallgató, nyugdíjas, katonatiszt stb.⁴³ A műfaj szerinti megoszlás 1938-ban három vidéki közkönyvtárban a következő:

Könyvtár	Szépirodalom	Ismeretterjesztő irodalom
Győr	94,36	5,64%
Sopron	96,97	3,03%
Debrecen	93,72	6,28%

tehát jóval nagyobb a szépirodalom aránya, mint a fővárosban.⁴⁴

A szegedi Somogyi Könyvtárban is a magyar könyvek szerepelnek első helyen, költőkből a kötelező iskolai olvasmányokon kívül Adyt, Szabolcskát, Kozma Andort és Bárd Miklóst keresik, regényekből Gárdonyi vezet Jókai és Mikszáth előtt, s az élők közül főleg a sokat emlegetetteket kéri: Herczeget, Mórát (nyilván szegedi vonatkozása miatt), Szabó Dezsőt, Erdős Renéet, Karinthyt, Zilahyt, Kosztolányit, Móriczot, Babitsot és a nyugatosok más értékeit egyáltalán nem keresi a közönség. A külföldiek közül Wells, Jack London és Knut Hamsun a legnépszerűbbek. Anatole France már nem divatos, Courths-Mahler gyakran keresték, míg meg nem tudták, hogy nem lehet megkapni.⁴⁵

A bestseller irodalom terjedésének viszont kiváló melegeggyai vidéken a magánosok kölcsönkönyvtárai, ezeknek állománya jóformán csak a hangzatos, divatos művekből tevődött össze, s ilyen könyvekért a „művelődnívágó” vidéki „középosztálybeliek” valósággal versenyeztek.⁴⁶ (A vidéken élő „középosztálybeliekről” szólva meg kell említenünk, hogy a birtokos és gazdálkodó réteg ebben az időben már csak szinte gazdasági szakkönyveket és a tájékozódáshoz okvetlen szükséges politikai jellegű írásokat, újságokat olvas.)

⁴³ Radó István: Vidéki közkönyvtárak. Magyar Könyvszemle. 1940. 1. sz. 62. 1.

⁴⁴ Ld. 43. sz. jegyzet. 63. 1.

⁴⁵ Bóday Pál: A könyvtáros Móra Ferenc. Szeged, 1954. (A Szegedi Egyetemi Könyvtár Kiadványai. 17.) 10–11. 1. Az adatok kifejezetten a „középosztályra” vonatkoznak. Ld. i. m. 8. 1. Bóday a szegedi Somogyi Könyvtárban található Móra kéziratból idéz, mely a Fővárosi Könyvtár 8. sz. fiókjából érkezett kérdőívre való 1931. ápr. 30-án kelt választ tartalmazza.

⁴⁶ Paku Imre: Vidéki könyvtárak. Diárium. 1943. 151–153. 1.

A kispolgári rétegek előtt példaként lebegett a magasabb beosztású hivatalnokok, a nagy tiszteletben tartott „urak” életmódja, szemlélete. Kulturális téren szájalomraméltó igénytelenségben, érdektelenségben élt nagy többségük. Rendszeres ismeretszerzésre idejük, kitartásuk nincs, tájékozatlanok, olvasmányaik megválasztását esetlegesség, s a divat uralja. Kovalovszky Miklós *Egy pestkörnyéki iskola társadalomrajza* címen összefoglalta Pestszentlőrincen végzett felmérését. A tanulók szüleinek foglalkozás szerinti összetétele ipari és közlekedési segédszemélyzet, kisiparosok, altisztek, kiskereskedő, katona, rendőr stb. A legtöbb család szűkös anyagi helyzetben él. A családok többsége 30—100 kötetes könyvtárral rendelkezik. Az általános munkák közül *Tolnai Világtörténelme* és *Lexikona*, népszerű természettudományi és földrajzi könyvek, a *Műveltség Útja* és az *Orvos a családban* szokványosak. A magyar írókat Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Petőfi, Arany, Herczeg képviseli — főként sorozatokban. A modernnek alig szerepelnek a felsorolásokban, még leginkább Nyíró és az erdélyi írók. Néhány külföldi klasszikus és a szokott ifjúsági könyvek mellett (Verne, Dumas, Dickens, Tóth Tihamér) sokszor felpengős és pengős regények alkotják a könyvtár nagy részét.⁴⁷ Ez a réteg általánosságban szintén a nyugati bestsellerek, fél vagy egész ponyvairodalom, s ezek hazai utánzatainak volt rendszeres fogyasztója. „A kispolgárságról szót sem lehet ejteni — írja Veres Péter Irodalom és közönség című cikkében — ez a ponyva rabja, a söré és a biliárdé.”⁴⁸

Nem mintha a két világháború közötti korszak hatalmasan felledült ponyvaolvasásából csak a kispolgárság vette volna ki a részét. Egy nem végleges statisztikai adat szerint ebben a korban Magyarországon 10—11 000 ponyvamű jelent meg, ez húszeszes minimális átlagpéldányt számítva kerekén 220 millió kötet, tehát minden magyar állampolgárra 22 darab ponyvaregény jutott.⁴⁹ Ebből a tekintélyes mennyiségből a „középosztálynak” más rétegei is számtalan kötetet elolvastak, csak kevésbé nyíltan: „A szalonban irodalmi csevegés közben csak Shawról és Proust-ról esik szó, azt nem említi meg a nagyságos asszony, hogy Lengeffy Tihamér andalító történeteit titokban olvassa a lezárt fürdőszobában, míg a „háztartási alkalmazott” nincs otthon, s kiveheti a szobájából.”⁵⁰ S olvasva szép számmal a munkásosztály kevésbé fejlett, szervezetlen része is. Annak, hogy éppen ebben az időben lendült fel a ponyvaolvasás ilyen nagy mértékben, meg lehet találni tömeglélektani és társadalmi okait. Gazdasági és politikai válságok, háborúk, egyéni és közösségi bizonytalanság elől való menekülés egy idegen izgalomba, amikor legalább itt elnyeri a jó jutalmát és a gonosz a villamosszéket. A korabeli ponyva-

⁴⁷ Kovalovszky Miklós: *Egy pestkörnyéki iskola társadalomrajza*. Vasszínú égbolt alatt. Városszociográfiák 1945 előtt. (1932—1943). Bp. 1961. 73—75. l.

⁴⁸ Ld. Veres Péter i. m. 355. l.

⁴⁹ Győri György: Utazás a ponyva körül. A Könyv. 1955. 10. sz. 448. l.

⁵⁰ Rónay Mária: A ponyva írói és olvasói. *Literatúra*. 1928. 62. l.

regény ugyanakkor éppen a kispolgári igényeket elégíti ki a legjobban, tipikusan kispolgári szemléletű. „A ponyvaregény hőseire épp azok a tulajdonságok jellemzők, amelyeket ma a legértékesebbeknek tartanak — írja Borbély Mihály egy idevonatkozó cikkben. A főszereplő ugyanis rendesen arra törekszik, hogy a legfőbb jót, a pénzt a maga számára megszerezze, ... s ha ehhez még hozzávesszük azt, hogyan tárgyalja a szerelmet: előttünk áll a ponyvát fenntartó rétegnek, a kispolgárnak a képe.”⁵¹ A ponyvaművek legtöbbszörének tárgya a társadalmi felemelkedés, a jobb élet. Ez azonban kivétel nélkül konvenciószerűen hamis és hazug, „mert a jobb életért, felemelkedésért nem milliomos lányok „meghódításával” ... se nem egyéni, kalandos vállalkozásokkal lehet küzdeni, annak jobban bevált közösségi eszközei is vannak.”⁵² A ponyvaregény reakciós voltára hívja fel a figyelmet a Szocializmus című folyóirat egy cikke is.⁵³

A kispolgári olvasó abba a kategóriába tartozik, melyről Nagy Lajos azt mondja, hogy a saját magához hasonló embert „nem fogadja el irodalmi figurának, a saját körülményeivel azonos életkörülményeket nem fogadja el regényanyagnak, s nem tűri irodalmi mű levegőjéül azt az atmoszférát amelyben a valóságos életét vonszolja.”⁵⁴ A megskalpolt püspök, Az áruló itatóspapír, A szibériai halálmezőkön, A tébolyda titka és a hasonló hangzatos címek mögött naív, egyszerű érzelmes történet húzódik, teljes hiányával a hajmeresztő borzalmaknak, amelyeket a cím után várna az ember. Ezek a sikeres könyvek — nem beszélve pongyola, magyartalan stílusukról — mintha légüres térben keletkeztek volna. A történet nincs a korhoz kötve, a hősöknek nincs foglalkozásuk, csak vagyonuk, s az író „fantáziája” a lélektani ismeretek teljes hiányával, hazug, primitív módon mozgatja szereplőit. És ezek a művek mégis vonzzák a közönséget. Ismét Nagy Lajost idézem: „Valami könnyűt akarok olvasni — mondja minduntalan ez az olvasó. Amin nem kell „gondolkozni”, mert „nincsenek hozzá idegeim”. És mégis Mikszáth helyett olyan ponyvát olvas; ami tömve van körmönfont gyilkosságokkal. Ez könnyű, ehhez vannak idegei. Az olvasó nyilván tévesen hivatkozik nyomasztó viszonyaira és

⁵¹ Borbély Mihály: A ponyva, az író és az olvasó. Társadalomtudomány. 22. évf. 1942. 368. l.

⁵² U. o. 372. l.

⁵³ „A ponyvaregény művészi fogalomból politikai fogalommá lépett elő... a reakció egyik nem hatástalan eszköze lett. Cselekménye, külső máza mindig hatásosan és hatásvadászóan romantikus, lényege azonban mindig az uralmon levő rend alázatlan kiszolgálása, a valóság meghamisítása, az osztálykülönbségek dicsérete, a szociális igazságtalanságok eltussolása és semmibevétele”. Azzal a megkülönböztetéssel, hogy az emberiséget két részre osztja a ponyvaregény, kizárólag becsületesekre és kizárólag gazemberekre, „még könnyebbé teszi az átlagos ponyvaolvasó amúgyis könnyű lelkiismeretét. Felelősségérzetét önmaga és embertársaival szemben a minimumra csökkenti, hiszen aki gazember az gazember, aki tolvaj az tolvaj, aki szegény, az szegény stb., ezen nem kell és nem is lehet segíteni...” Ld. Hárs László: A reakciós ponyvaregény. Szocializmus. 28. évf. 1938. 5. sz. 231. és 227. l.

⁵⁴ Nagy Lajos: Idegen regények garmadája. I. m. 1. köt. 191. l.

ideges állapotára. „Érik a gyümölcs”, Steinbeck regénye — jaj, az nagyon sötét, az ilyent ma nem bírja az ember... Csak szegénység, nyomor, baj ne legyen, mert azt úgyis eleget hall az ember, azt ő annyira nem bírja, hogy már gyűlöli. Valami szépet óhajt. Szépet és jót. Szép és jó azután például Margaret Mitchell regénye, „Elfújta a szél”. Az amerikai Észak és Dél polgárháborújáról szól, de van benne szerelem, csupa gazdag ember a szereplője... Eszményi társadalom ez a rabszolgatartó délieké, szebb mint a polgárosult északiaké, az író maga is szeretettel, nosztalgiával rajzolja meg, szerinte is idilli, mosolygó patriarcalizmus. Egy szó mint száz, a könyv remek. Nem csoda, ha huszonegyezer példányban fogyott el, verve minden más könyvet ezzel a számmal.”⁵⁵

A bestseller irodalom foglalja el a ponyva mellett a kispolgárság körében is a legnagyobb helyet. Káros volta elsősorban abban nyilvánul meg, hogy a „komoly” irodalom igényével lép fel, a kultúra álarcában azt az illúziót kelti, hogy olvasója gyarapította műveltségét, elolvasott egy „nagy regényt”. Ilyen „nagy regények” voltak a már emlegetett *Elfújta a szél*en kívül a *Via Mala*, a *Manderley ház asszonya*, *És lámpást adott kezembe az Úr...*, *Szűcs Mara házassága* például, „szép emberi érzelmekkel”, könnyeztető, fordulatossá cselekményességükkel, többnyire „megnyugtató” befejezésükkel feledtették banalitásukat, művészi sekélyességüket, s kellő társadalmi és irodalmi tapasztalatok híján hamis szépségükre nem ébredtek rá olvasóik. Babits hívja fel a figyelmet a „dilettáns” irodalom veszélyére. Bár a közönség sokkal rosszabb irodalmat is olvas, „de arról legalább tudja, hogy rossz irodalom. A dilettáns ellenben a jó irodalom névsorában szerepel”, olyan témákat nyújt, amik a „művelt publikumot” aktuálisan érdeklik, s az irodalmiságnak és szellemi sznobizmusnak pontosan azt a mértékét adja, amit a nagyközönség elbír.”⁵⁶

A kispolgárság számszerű csökkenése ellenére mentalitása, ízlése erősen terjedt. A lecsúszott értelmiség, a polgárosuló parasztság, s azok a proletárelemek, akiknek ez az életforma az ideáljuk volt, erősen asszimilálódtak hozzájuk.

Nem kapunk hiteles képet a korszak olvasási kultúrájáról, ha egy — a 30-as évek végére jellemző — tünetet nem veszünk figyelembe. „Nem véletlenség, hogy az emberek ma azzal dicsekednek egymás között, hogy mennyit olvasnak — emlékezzünk vissza a békességesebb időkre, mikor inkább azon volt a hangsúly, hogy ki mit és miért olvas.”⁵⁷ — írja Kassák Lajos. De a rengeteg könyv, s a szörnyű olvasási láz, amely a közönségen eluralkodott nem jelenti a kultúrnívó általános emelkedését. „Az olvasás dühe fogta el a tömegeket”⁵⁸ — mondja más helyütt. A könyvek habzso-

⁵⁵ Nagy Lajos: Író, könyv, olvasó. I. m. 1. köt. 523., 519. l.

⁵⁶ Babits Mihály: Könyvről könyvre. Nagyúri dilettánsok. I. m. 341. l.

⁵⁷ Kassák 2. sz. jegyzetben i. m. u. o.

⁵⁸ Kassák 6. sz. jegyzetben i. m. u. o.

lása nem egyéb már-már végzetesnek látszó ideges tünetnél. Vannak olyan könyvtári olvasók, akik havonta 20—25 kötetet olvasnak el. Ilyen sokat csak felületesen lehet befogadni. A napi egy könyv fogyasztása „fizikai munkának hatalmas teljesítmény, de szinte lehetetlenség, hogy az élet bajaival különben is ezerszeresen megvert szellem az elolvasott anyagot feldolgozza magában, és a művelődés szempontjából komolyabban értékesíthesse.”⁵⁹ Egy ilyen „mennyeiségolvasó” egy riport keretében nagyjából megfogalmazta, mi hajtja az embereket az értelmetlen, hajsztolt olvasás felé. „...számomra nem az a fontos, hogy a könyv tartalmával egészen tisztában legyek. Valamit kell tennie az embernek, hogy a külső világ agyon ne nyomja, és én olvasok, olvasok, különben nem tudnám mit tegyek magammal.”⁶⁰ A könyvéhség ilyen foka, a válogatás nélküli olvasás ilyen mértéke sokkal inkább káros, s a némelyek számára kedvezőnek látszó jel: az elolvasott kötetek magas száma, inkább egészségtelen tünet, mint az olvasási színvonal kedvező alakulása.

ÉRTELMISÉG

Az értelmiség iskolázottságánál, társadalmi szerepénél fogva a szellemi élet irányítója, a kultúrnívó meghatározója. Vizsgáljuk meg, mennyiben sikerült az irodalmi ízlést pozitív irányba befolyásolnia, s mennyiben hátráltatta részvétlenségével, vagy torz elképzelésekkel az olvasási kultúra megfelelő színvonalú fejlődését.

A falusi értelmiség Darvas József megállapítása szerint inkább önkéntes belső száműzetésbe megy, nem férkőzik a nép bizalmába. „Kultúrájuk az uralkodó polgári kultúra — írja — amely természetszerű velejárója társadalmi helyzetüknek, életmódjuknak. Ez azonban csak egy-két magasabb igényvel rendelkező egyénnél jelenti korunk legmagasabb kultúreredményeinek megismerésére, átvételére való törekvést, és osztályviszonylatban csak mint látszatkultúra jelentkezik.”⁶¹ Kitűnően tükröződik ez a Petőfi Társaság égisze alatt működő Singer és Wolfner cégnél megjelent regények közönségszervezésében. Tisztában voltak vele, mivel lehet „megfogni” a falusi „középosztályt”. A következőket tudatták a megrendelőkkel: „A Petőfi Társaság a nemzeti irányú irodalom fejlődése és megerősödése érdekében félévszázadot meghaladó munkásságát változatlanul és törhetetlen erővel folytatni óhajtván, X. Y urat, aki a Petőfi Társaságot ebben a hazafias és kulturális munkájában támogatja, pártoló tagjai sorába iktatta.”⁶² Az irodalom és a nemzeti eszme kapcsolatára még a kis-Beöthyből emlékezett az olvasó, s ha voltak is kétségei, hogy Bókay

⁵⁹ Ld. 58. sz. jegyzet.

⁶⁰ Ld. 57. sz. jegyzet.

⁶¹ Darvas József: A legnagyobb magyar falu. Bp. 1937. 87. l.

⁶² Orosz László: Egy alföldi falu „intelligenciájának” olvasmányai. Válasz. 8. évf. 1948. 364. l.

János, Csathó, Somogyváry, Bónyi Adorján, Kosáryné, Majthényi György, Harsányi, vagy például Zsigray dzscentri regényei mégsem a legkorszerűbb megszólaltatói a nemzeti szellemnek, a Petőfi Társaság az ország egyik első irodalmi társasága volt, melyet olyan emberek irányítottak mint például Császár Elemér, a budapesti egyetem irodalom professzora, aki a maga hivatalos tekintélyével biztosította az olvasót kételyei alaptalanságáról. No meg, szívesen olvasták ezeket a regényeket, könnyűek, problémátlanok, szórakoztatók voltak. Káros hatásuk abban nyilvánult meg főként, hogy mellettük alig vettek tudomást az igazi irodalomról. Ritka kivétel egy alföldi faluról szóló adat: „Veres *„Számadása’ mellett Sinka *„Fekete bojtárját’* olvasták el néhányan.*” Jókai itt is népszerű, legkedveltebb Nyíró, egy sokat olvasó asszony számára az *Isten igájában* a legmegkapóbb regény, amit valaha olvasott. Nyíró után Makkai történeti regényei népszerűek. A külföldi irodalom főképviselője Tolsztoj, rajta kívül jóformán csak a modern bestsellerek szerepelnek: Knittel, Bromfield, Cronin, Aldrich. Főleg asszonyok hódoltak be ezeknek, csak viszonylagos jólétük és az unalom tette olvasóvá őket.⁶³ Az asszonyok általában jóval többet, állandóbban olvastak, de a falusi értelmiség férfitagjainak érdeklődése szélesebb körű, ítélőképessége biztosabb volt. A műveltségben való felemelkedés azonban csak úgy lehetséges, hogyha van akarat, irányítás, mely egyre sarkalja. A tanító, az orvos, a jegyző, a pap lehettek volna ilyen mozgatók, de sok helyen teljes közönybe, nemtörődömségbe süppedtek. „A falu intelligenciája! Nagyjából: bor, kártya ... kicsinyes pletyka, ... Tolnai Világlapja ... Magyar Remekírók ... Ez a foglalat mindannak, ami az „intelligenciát” teszi. A bor nagy mennyiségben fogy, a kártyacsaták reggelig nyúlnak, ... a Remekírókat pedig megkímélik a használattól⁶⁴ — olvashatjuk egy 1929-ben megjelent írásban. Másfelől viszont az a néhány ember „akik egyéni képességeiknél fogva túlemelkednek az általános szellemi nívón, rendszerint el is vesznek a faluközösség számára”⁶⁵ Sokuk a fővárosba menekül, de akik ott maradnak sem képesek, hogy komolyan átéljék a falu élményét, sem arra, hogy a falusiaknak közvetítsék tudásuk anyagát. Elzárkózásuk általános. Szabó Zoltán is így panaszkodik. *A tardi helyzetben:* „A könyvtár, ha jó is, csak pihen, és nagyon kevésbé hat, majdnem olyan távol van a falutól, mint az értelmiség, amelynek hivatását kellene megtalálnia ott, ahol ma csak lakása van.”⁶⁶

A kultúra hivatásos terjesztői, a pedagógusok anyagi és politikai megkötöttségek miatt sok esetben nem töltötték be olyan jelentékeny szerepet, nem voltak olyan magas szellemi színvonalon, mint azt elvárnánk. „Ez a szomorú igazság, hogy a magyar tanítók és tanárok tízezrei között éppoly kevés barátja van a könyvnek — írja Veres Péter —, mint

⁶³ u. o. 364-365. l.

⁶⁴ Fodrossy M. József: A falu tragédiája. Századunk, 4. évf. 1929. 1. sz. 21. l.

⁶⁵ Darvas József i. m. u. o.

⁶⁶ Szabó Zoltán: A tardi helyzet. Bp. 1936. 138. p.

a főiskolai hallgatók ezrei között, akiknek pedig egyéb kötelességük sem volna, mint úrrá lenni a szellemi életen, átvenni mindent, és túlszárnyalni a múlt szellemi hagyatékát.”⁶⁷ Veres Péternek a tanárokról szerzett rossz tapasztalatait igazolná az a kimutatás, amit a *Diárium* 1938. évi 5/6. száma *Mit olvas a tanár* címmel közöl. A jelentést a Szent István év alkalmából a székesfehérvári tankerület igazgatója készítette. Körülbelül ezer tanárt kért meg, számoljanak be az 1937. év második felében olvasott könyvekről. Kérdéses azonban, őszintének tekinthetjük-e ezeket a válaszokat, melyekre a hivatali viszony nehezedik? A beérkezett válaszok alapján ugyanis a 12 legnépszerűbb írónak a következők bizonyultak: Harasányi Zsolt, Gulácsy Irén, Nyirő József, Herczeg Ferenc, Somogyvári Gyula, Surányi Miklós, Móra Ferenc, Zilahy Lajos, Kós Károly, Gárdonyi. A kép természetesen meglehetősen efemer, más félév másféle hullámzást adott volna. A *Diárium* azt a kommentárt fűzi hozzá, hogy „a tanárember... valóban irodalmunk színe-javát keresi, maradandó értékű alkotásokban gyönyörködik.” A felsorolás vegyes összetétele miatt nem érezzük indokoltnak ezt az elismerést. A tudományos művek közül nagy fölényvel vezetnek a pedagógiai munkák, ezeket követik a földrajzi, majd irodalomtörténeti könyvek.⁶⁸ A kultúrigényekre, — de méginkább lehetőségekre — jellemző, hogy 617 budapesti tanárnak nincs könyvtára. Ez több mint 30%. 328 tanár sem napilapot, sem folyóiratot nem járát, ez több mint 15%. Csak napilapot 23% járát, napilapra, szépirodalmi és szakirodalmi folyóiraatra együtt pedig ugyancsak 15% fizet elő.⁶⁹ Tehát korántsem szellemi igénytelenségről van csupán szó, hanem igen sok esetben a szociális körülmények akadályozói a megfelelő kulturális színvonalnak. Az Országos Középiskolai Tanáregyesület által a Vallás- és Oktatásügyi Minisztérium számára összeállított jelentésben olvashatjuk 1929-ből: „Ilyen körülmények között — állapítja meg a súlyos anyagi helyzet ecsetelése után — a középiskolai tanárság alig tud valami gondot fordítani a saját tudományos képzésére és korszerű haladására. A tanári könyvtárak forgalma és a tudományos folyóiratok olvasása erősen megcsappant; az ifjabb generáció csekély fizetéséből könyvet egyáltalán nem tud vásárolni, az öregebbek pedig ismereteik nélkülözhetetlen tárházát, régi értékes könyveiket adogatják el, hogy a legszükségesebb anyagi dolgokat, a ruhát, kenyeret, gyógyszert stb. valahogyan előteremthessék. Nem túlzott ezek szerint az az állításunk, hogy a legtöbb tanár ma nem tanul, hanem csak tanít.”⁷⁰ Érdemes még megjegyezni, hogy a Vallás- és Oktatásügyi Minisztériumban a következőket vezették pi-

⁶⁷ Ld. Veres Péter i. m. 337. l.

⁶⁸ *Mit olvas a tanár*. Magyar Könyvbarátok Diáriuma. 1938. 5-6. sz. 155-156. l.

⁶⁹ Boldizsár Iván: A középiskolai tanárok szociális helyzete. Vasszínú égbolt alatt c. i. m. 133. l.

⁷⁰ Pedagógusok a két világháború között. 1919-1945. Összeállította Balogh Sándor és Szabolcs Ottó. (Bp.) 1963. 150. l.

ros ceruzával a jelentésre: „Kornis Öméltósága asztalára teendő — IV. 5.” Majd elintézésként ráírták: *Egyelőre ad acta. K. V. 11.*⁷¹

Az igényes, hivatásukat igazán átérző, a kulturáltság, olvasottság fontosságát látó tanárok maguk is megszólaltak. Dr. Károlyi János kegyesrendi főgimnáziumi tanár írja: „Halálos örvényben fuldoklik minden kulturális intézményünk, irodalom, tudomány és művészet... Új könyvek, folyóiratok beszerzése alig lehetséges. A tanártestületek tagjai a legmegegyeztetőbb magánfoglalkozásokra vannak kényszerítve, hogy fenntarthatassák családjukat. ... Kicsérélődik a színházak közönsége. Az a középosztály, amely a nemzeti ideálokért élt-halt, s amelynek igazi lelki szükséglet volt a komolyabb színdarab, kiszorult a színházakból és helyét a hivalkodás s a látszatos műveltség foglalta el.”⁷² Boldizsár Iván is arról vall, hogy „... éppen a tanárok között sok a dícséretes kivétel, százzal találni ... könyvek megszállottját, az irodalom, a tudomány hitvallóját.”⁷³ Bizonyítják ezt a Fővárosi Könyvtár statisztikájának 1934-es adatai, ahol például Szentmihályiné Szabó Mária, Beczássy, Kosáryné könyveit (érdekes módon még Erdős Renéét is) elenyésző számban olvasták tanárok és tanárnők, tanítók és tanítónők, ezzel szemben a „komoly” irodalomból szép számmal kölcsönöztek. Nem a foglalkozásuk révén természetesnek tekintendő klasszikusokról beszélünk, azok a nevek érdekesek, akiket ebben az időben még nem fedeztek fel, vagy nem tartoztak a befogadottak köréhez. Az egyéb foglalkozási ágakban keveset olvasott, s a tanároknál többször előforduló írók: Babits (főleg a *Halálfiái*), Kaffka Margit, Kosztolányi, Krúdy, Tamási, Tersánszky; Dreiser, Hemingway, Baudelaire (franciául), Huxley (németül és angolul).⁷⁴

Pozitív irányban nyilatkozik Weis István is már idézett könyvében. A vezetőklíkkékben elhelyezkedni nem tudó tisztviselők, bírák, tanárok, ügyvédek, orvosok rétege az, amelyik áldozna könyvre, színházra, ha volna miből! „Nekik köszönhető, hogy a kaszinó könyvtára és a könyvkereskedő kölcsönkönyvtára felöleli a klasszikus írókat, az újabb irodalom javát is, és nem merül ki Courths-Mahlerekben...”⁷⁵

A haladó értelmiség életszemlélete és szerepe a kulturális életben valóban elhatározó, „az irodalomban, a művészetekben, sajtóban, nyomdászatban és könyvkereskedelemben, ... a nyugati polgári törekvések magyarországi megfelelőjeként, európai viszonylatban is jelentős eredményeket értek el.”⁷⁶ Ez a réteg olvasója az igazi irodalomnak. — Lépést tud tartani az európai kultúra fejlődésével, magasabb szellemi termékekre van igénye. A legszembeütőbb az olvasmányok egysíkúságából való

⁷¹ u. o. 156. l.

⁷² u. o. 125-126. l.

⁷³ Ld. 69. sz. jegyzetben i. m. 134. l.

⁷⁴ Ld. 7. sz. jegyzetben i. m. 7-29. l.

⁷⁵ Ld. 15. sz. jegyzetben i. m. 57-58. l.

⁷⁶ Kovács Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában. Bp. 1961. (Az Országos Könyvtárügyi Tanács kiadványai. 11.) 11. l.

kitörés, az európai látóköri, a változatosabb műfajok olvasása. Nem elég-szenek meg a közismert írókkal, kedvenc művekkel, új és új nevekkal találkozunk, szélesebb írógárda könyveiből válogatnak. Érdeklődéssel fordulnak a modern nyugati irodalom felé, s magyar vonatkozásban is az új társadalmi, irodalmi törekvéseket tükröző alkotások (pl. szociográfiák) pártolói.

Az írók, tudósok, művészek már mintegy foglalkozásuk folytán ma-gasabb igényekkel rendelkeznek, irodalmi ízléssel, az átlag felett álló színvonallal közelítenek a könyvhöz. Vallomásaikat olvasmányaikról Kő-halmi Béla foglalta össze *Új könyvek könyve* című gyűjteményében. Ez a 173 nyilatkozat tanúságot tesz a könyv emberformáló erejéről, érdekes, mély összefüggésekre mutat rá. Mindamellet az azonban az efféle körkér-désekre adott válaszokból természetesen csak viszonylagosan bontakozik ki egy nemzedék vagy nemzedékcsoport értelmi színvonala és szellemi világképe. Sokszor nyilvánvalóan szó fér a válaszok őszinteségéhez. So-kan nem arra felelnek, hogy mit szeretnek, hanem hogy mit illenék sze-retniök. Az általános színvonal, az ízlés előkelősége ellen nem lehet ki-fogásunk, de olykor úgy tűnik, hogy némelyek szertelen érdeklődésüket akarják fitogtatni, vagy legalábbis elhitetni. Mégis objektív megállapítá-saik és szubjektív jellegű megnyilatkozásaik számottevő dokumentumai a kor olvasási kultúrájának.

Kárpáti Aurél írja: „A háború óta megjelent művek jórésze elsősor-ban és főként korát kívánja adni. Ez a kor pedig vajmi kevésbé kedvez a maradandóságnak. Nagyon is siet, nagyon is hamar változik. Holnap elveti azt, amire ma esküszik... Így hát nem csoda, hogy a lélek meg-tartó szűrőjén csak kevés újabb könyv akad fönn. Én ezek közül leg-szívesebben Mauriac regényeire, Strachey Essex-Erzsébetjére és Valéry esszéire emlékszem. Meg Babits Világirodalomtörténetére, Móricz Boldog emberére, Kosztolányi Hajnali részegség című versére s Werfel kis re-mekművére: az Érettségi találkozóra. A többiek inkább régebbi ismerő-sök voltak: Thomas Manntól (Varázshely) Dosztojevszkijig (Karamazo-vok). S a még régebbiek közül Shakespeare és Goethe tér vissza mind gyakrabban, szinte állandó olvasmányként. Azonkívül az Ember tragé-diája, amelyről már húsz év előtt azt vallottam, hogy a legsúlyosabb magyar írás a Halotti Beszéd óta. Végül újra meg újra: Ady. — Nem sok, de hát nyilván nem a mennyiség teszi az igazi élmény értékét, ha-nem az átélés minősége”.⁷⁷ — Schöpflin Aladár érdeklődését azok az általános jelenségek ragadják meg, amelyek a háború előtti világgal szemben lényeges különbséget mutatnak. Az emberek, a társadalom bi-zonytalanságérzését, az élet anarchikus állapotát szerinte az irodalomban legteljesebben a *Point Counter Point*, Aldous Huxley regénye fejezi ki.⁷⁸

⁷⁷ *Új könyvek könyve*. Összegyűjt. Kőhalmi Béla. Bp. 1937. 31. l. (Továbbiak-ban: Kőhalmi.)

⁷⁸ Kőhalmi i. m. 41-42. l.

S bár a vallomások természetesen elsősorban és túlnyomóan szépirodalmi olvasmányokról tanúskodnak, nemegyszer széles, változatos érdeklődésről vallanak a kérdezettek. „*Olvasmányaim jelentős részét folyóiratok teszik. — írja Bisztray Gyula. — Igen sok folyóirat megfordul a kezemen, ezeket részint mesterségbeli kötelességből, részint ösztönös érdeklődésből böngészem végig. Ma a szellemi élet árama elsősorban a folyóiratokban lüktet, tarka seregük érthetően köti le figyelmemet.*”⁷⁹ Kner Imrének több éve állandó olvasmánya Móricz Miklós *Statisztikai Tudósítója* és a Statisztikai Hivatal kiadványai, Friedrich von Gottl-Ottlilienfeld „*Vom Sinn der Rationalisierung*” című tanulmánya pedig fejlődésének egy fontos szakaszát zárja le. „*Ez a százoldalas kis könyv egyik legszebb példája annak, hogy még egy közgazdasági munka is milyen mély élménnyé válhat, ha írója a tárgy művészi átélésének és ábrázolásának, a kifejezés világosságának és pontosságának eszközeivel rendelkezik.*”⁸⁰ Érthető és természetes, hogy a költészet igazi kedvelői ebből a rétegből valók. „*A lírát igazán Adyn keresztül fedeztem fel 15 éves koromban. A verseskötetek azóta is mindennapi olvasmányaim közé tartoznak...*” — vallja Baróti Dezső. — Különös érdeklődéssel, szinte izgalommal olvassa a körülbelül vele egyidős költők verseit és leginkább az érdeklő belőlük, mit fogalmaznak meg saját, s nemzedéke problémáiból. Radnóti Miklós és Jékely Zoltán verseit mindig szívesen lapozza fel.⁸¹ Sík Sándor is „*szenvedélyes szeretettel és beleéléssel figyeli*” a legfiatalabb költőket, s „*leggyakoribb olvasása tárgya minden korszakban a magyar líra volt.*”⁸² — De a két világháború közötti időszak szemléletmódjának negatív elemei is felszínre kerülnek a válaszdások során. Néhány vallomásból vagy a felsorolt olvasmányokból kirí a rendszer szelleme: a sovinizmus, a nacionalista gőg. Sikabonyi Antal nézete szerint „*az utolsó évtized mutatta meg, hogy Ady Endrének, akinek verseit állandóan olvasom, mennyi mindenben igaza volt, de mennyi mindenben nincs igaza. Egyik versében írja: ...„magyar, oláh, szláv bánat Mindigre egy bánat marad”. Nem így van, s én legalább a semmi máshoz nem hasonlítható magyar bánatot, magyar sorsot, magyar tragikumot keresem az utolsó két évtized magyar írásaiban.*”⁸³ Köhalmi könyvének olvasmánystatisztikája alapján néhány ilyen szélsőséges vélemény kivételével széles, rendszerező, világirodalmi műveltség tükörképe bontakozik ki. Ebben az összeállításban nyoma sincs valamiféle elszigetelt, provinciális olvasási kultúrának. Az olvasás magasabb szintjét, céltudatos voltát jelzi, hogy általában nem egyes könyvek, hanem művek csoportja, egy-egy korszak, vagy nép irodalma, egy világnézet problémakörei hatottak döntően ezekre az olvasókra. A statisztika alapján a legtöbbet emlegetett írók, költők,

⁷⁹ Köhalmi i. m. 81. l.

⁸⁰ Köhalmi i. m. 36. l.

⁸¹ Köhalmi i. m. 67., 69. l.

⁸² Köhalmi i. m. 299. l.

⁸³ Köhalmi i. m. 43. l.

előfordulásuk gyakoriságának sorrendjében: Ady, Tolsztoj, Dosztojevsz-
kij, Arany, Goethe, Shakespeare, Biblia, A. France, Jókai, Babits, Thomas
Mann, Flaubert, Petőfi, Dickens, Móricz, Vörösmarty, Heine, Ibsen, Dan-
te, Nietzsche, Plato, Baudelaire, Huxley, Madách, Szabó Dezső, Kosz-
tolányi, Mikszáth, Kemény Zsigmond, Balzac, Knut Hamsun, Csokonai,
Proust stb. Az olvasmányokról való beszámolókból a kor értelmiségének
filozófiai érdeklődésére is fény derül. Baróti Dezsőt idézem ismét: „Az
egyetemi évek (de nem mindig az egyetem) elsőknek Marxot és a körü-
löttele keletkezett irodalom jeleseit, továbbá Bergsont és Freudot ismer-
tették meg.”⁸⁴ A megemlékések száma szerint a modern filozófia képviselői
sorrendben így szerepelnek: Nietzsche (22 válaszbán), Freud, Schopen-
hauer (20), Marx (14), Bergson (9) és Engels (5). A dialektikus és törté-
nelmi materializmus tanai még korántsem népszerűek, értelmiségünk
túlnyomó többsége — különösen e vallomások alapján — ha telve kétsé-
gekkel és elégedetlenséggel is, de nem jutott ekkor még túl a polgári
filozófia és esztétika határán.

IFJÚSÁG

Mindenkor számottevő olvasóréteget képvisel az ifjúság. Számunkra
érdekes megvizsgálni a középrétegek gyermekeinek, annak a fiatalságnak
irodalmi ízlését, amelynek tagjai ma 45—60 évesek. A korabeli irodalom
jelentékeny része éppen a „középosztály” fiataljainak olvasottságát vizs-
gálja, ismeretes ugyanis a középiskolai tanulók származás szerinti meg-
oszlása a korszakban. Földes Ferenc kimutatása alapján következő a szá-
zalékos megoszlás.⁸⁵

	a lakosságban %	középiskolában %
szegényparasztság aránya	35,0	1,3
munkásság	21,4	3,8
birtokos osztály	16,8	12,2
polgárság	26,8	82,7
	100	100

Az 1935—1942 közötti olvasmányvizsgálatokat összegezve⁸⁶ az ifjúság
legkedvesebb írói: Gárdonyi, Jókai, May Károly és Verne. Ez a négy író

⁸⁴ Kőhalmi i. m. 68. l.

⁸⁵ Földes Ferenc 11. sz. jegyzetben i. m. 38. l.

⁸⁶ Arató László: Mit olvas a kamaszdiák. Sorsunk. 1942. 449-450. l. Berend
Klára: Az ifjúság irodalmi érdeklődése. Szeged, 1935. Goitein György: Mit olvasnak
a kereskedelmisták. Bp. 1937. Lányi Ede: A mai tanulóifjúság olvasmányai. Kassa,
1940. Megyer József: A diák olvasmányai. Bp. 1940. Nyireő Éva: A mai ifjúság ol-
vasmányai és a túlkorai olvasmányok veszedelme. Bp. 1938. Ujváry Lajos: A mai
gyermek és a könyv. Bp. 1936. Zsák Wilfrid: A Fővárosi Könyvtár és ifjúsági ol-
vasói. Bp. 1937.

valamennyi kimutatás első hat—nyolc szerzője között szerepel. Rögtön utánuk: Herczeg, Molnár Ferenc, Cooper következnek. A modern magyar irodalomból Gulácsy *Fekete vőlegények* és Zilahy *Két fogoly* című könyvét emelik ki (ez utóbbit többen elítélő megjegyzéssel). Nyirő, Tóth Tihamér, Rákosi Viktor — kevésbé Mikszáth és Móra — szerepelnek még a listákon. Egészen kirívó eset, amikor a „kedvencek” között Karinthy, Kodolányi, Tamási Áron, Kosztolányi nevével is találkozunk,⁸⁷ vagy néprajzot, szociográfiát (Szabó Zoltán, Ortutay) keresnek a diákok, Krúdy, Ady nevét is felsorolják.⁸⁸ A kedvelt könyvek között csaknem kizárólag prózai alkotások szerepelnek. Nagyrítkán kiemelik a Toldit, vagy Petőfi verseit. A külföldi irodalomból a divatos, felkapott regényeket említik legtöbbször (eltekintve a kifejezetten ifjúsági irodalomtól), Bromfield, Cronin regényei népszerűek. S bár a felmérések leggyakrabban az iskolán belül zajlanak le, s így a tanulók valószínűség szerint kevésbé árulják el ezirányú „műveltségüket”, nagy százalékban hódít a ponyva az ifjúság körében. (Átlag az alsó osztályokban 40%, a felső osztályokban 30%.) A lányok körében óriási közkedveltségnek örvendenek a „lányregények” (Altay Margit, Tutsek Anna stb.), határozott kívánság merül fel részükről: a hősnő fiatal lány legyen, s így Cilike mellett eltöpreng Twiss Olivér, vagy Bornemissza Gergely. Ugyanakkor azonban a verseket jobban kedvelik, sűrűn emlegetik a hazafias és irredenta költeményeket. Az újságolvasás elég rendszeresnek tekinthető a diákság körében, szintén elsősorban a felsőbb osztályokban, néhol a folyóiratok iránt is mutatkozik érdeklődés, leginkább az ifjúsági lapok iránt (Magyar Cserkész, Zászlónk, Ifjúság és Élet).

Csak ilyen vázlatos áttekintés alapján is kitűnik, lényegében nem sokban különbözik a tanulóifjúság a „középosztály” felnőttjeitől, ízlésük nem fejlődött nagyobb mértékben, nem léptek előbbre. E szomorú tény okaira nem nehéz megtalálni a választ. Először is a „középosztály” gyermeke környezete szoros korlátai között él, sokkal kevesebb mozgási lehetősége van, mint a munkás és paraszt fiataloknak. Kevésbé hathatnak rá az új benyomások, a szülői ház s az iskola felügyelete következtében. S itt kapcsolódik a másik ok az elsőhöz: az irányítás intenzív, céltudatos volta. A félművelt szülők gyermekük olvasását irányító tevékenysége például inkább ártott, mint használt. A felekezeti iskolák nagy száma is megtette a maga haladásellenes hatását, de nem maradtak le „óvintézkedésben” az állami gimnáziumok sem. A polgári iskolák, gimnáziumok és leánygimnáziumok számára kiadott ifjúsági könyvjegyzék elrendeli, hogy minden, a jegyzékbe nem foglalt könyvet az iskolai könyvtárakból el kell távolítani. Felül kell vizsgálni az állományt, hogy „a) nem tartalmaz-e a mű állam vagy alkotmányellenes és vallásellenes, a fennálló társadalmi rend ellen izgató célzatot vagy tanítást, b) nem fog-

⁸⁷ Arató László 86. sz. jegyzetben i. m. 450. l.

⁸⁸ Ld. 47. sz. jegyzetben i. m. 73-74. l.

lal-e magában bármelyik vallás hitelveibe és a valláserkölcös nevelés szellemébe ütköző illetlen vagy érzéki szavakat, kifejezéseket, részleteket, képeket, c) azonkorú és nemű ifjúságnak valók-e, melynek a szerző szánta, d) nem esik-e kifogás alá a nyelve a magyarosság szempontjából, és megüti-e a kívánatos irodalmi művészi mértéket...⁸⁹ A jegyzék ajánlataiban ilyen művekkel találkozunk: III—IV. évfolyamúak, tehát 13—14 évesek részére: Pini, G.: *Mussolini*, Méliusz Imre: *Indulnak a levették*, Dolbhoff Lily: *Horthy Miklós*, Kosáryné Réz Lola: *Az ezüstsüveges ceruza*, Porszem a napsugárban, Somogyvári Gyula: *Sok szép asszonyi élet*, Altay Margit: *Leánysors*, Beczássy Judit: *A méltóságos kisasszony*, stb. S elismerésre méltónak kell tekinteni ilyen listában, hogy a „beszerezhető” művek között Mécs, Bárd Miklós, Reményik mellett Ady verseskötete is engedélyezett.⁹⁰ „Az irodalom nevelő erejével kell a fejlődő lélekhez férköznünk; de nagyon fontos, hogy milyen írók parancsolnak az új nemzedék akarátának, milyen művek tanítják meg örülni, sirni a ma ifjúságát” — írja egy másik hivatalos ajánló jegyzék,⁹¹ de ajánlatai egyrészt túlhaladtak — a 14—18 éveseknek szánt könyveket 12—13 éves korukig többnyire elolvassák. Kosztolányi hívja fel erre a problémára a figyelmet: „Úgy sejtem, hogy a gyermek természetes társa csak a lángész lehet, inkább Arany János, mint Bódi bácsi, és inkább Mikszáth, mint Panni néni.”⁹² — Másrészt a legfélrevezetőbb, legigazságtalanabb képet festik az igazán ifjúságnak való, minden szempontból kielégítő művekről: „A Pál utcai fiúk olvasása akár el is maradhat, ... de sokkal groteszkebb, sőt hazug a hangja Móricz hírhedt könyvének: Légy jó mindhalálig ... Ennek a könyvnek hamis a hangja és hamis a lelke ... Ahhoz, hogy valaki a gyermek életéből tragédiákat írjon, de mégse ejtsen kétségbe, nem a Sárarany falu szemetjében túrkáló írójának tolla kell, hanem a dickensi lélek tapintata, melegsége, kedélye, igazságtisztelete.”⁹³ A fiatalság minimális fejlődési lehetőségeihez harmadsorban az irodalomtanítás rossz, avult módszerei járulnak hozzá. Noha Kosztolányi (és mások is) fentemlített cikkében elvárja az irodalmi oktatástól, hogy olvasókat neveljen, az irodalomórák a legnagyobb unalom jegyében folynak le, az irodalomtörténeti adatok magolásával, öncélú írói életrajz ismeretetéssel, a lexikális anyag túlméretezésével, rosszul megválasztott kötelező olvasmányok agyongyötrésével elriasztják a fiatalokat az irodalomtól. Nem az irodalmi élményre, az olvasás megszerettetésére alapozott ez az oktatás. Álljon itt néhány adat Padányi-Frank Antal a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola tanárjelöltjeihez intézett kérdéseinek válaszaiból:

⁸⁹ Horváth Kálmán: Ifjúsági könyvjegyzék a polgári iskolák gimnáziumok és leánygimnáziumok számára. Bp. 1941. 3. 1.

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Biczó Ferenc: Mit olvassanak a fiatal lányok? Bp. 1927. 6. 1.

⁹² Kosztolányi Dezső: Az olvasó nevelése. — hátrahagyott művei. 5. köt. Abécé. (Bp.) [1943] 77. 1.

⁹³ Megyer József: A diák olvasmányai. Bp. 1940. 6-7. 1.

(A tanárjelöltek korábbi iskolái polgári és középiskolák, felsőkereskedelmi iskolák és tanítóképző intézetek.) „A tanár magyarázata abból állt, hogy a *Pintérből* vagy a *Beöthyből* olvasta fel a vonatkozó részt”, „A poétika rémesen unalmas sablonjait olyan szárazon és szigorúan belénk dresszírozták, hogy irtóztam azoktól a szebbnél szebb versektől, amelyeket eddig olyan nagyon szerettem.” Vagy: „Mind tanárunk magyarázata, mind tankönyvünk olyan száraz volt, hogy nem értettük meg a kort, nem értettük meg az írók és költők igazi szellemét.” Ezekben az emlékezősekben csak egyetlen pedagógusról kapunk pozitív értékelést: „Magyar tanárom módszerének az volt a jellemvonása, nem az a fő, hogy megnyit tanulunk egy év alatt, hanem az, hogy hogyan, ... valósággal tanított bennünket olvasni.”⁹⁴

Az egyetemista ifjúságot illetően Kenyeres Imre 1936-ban közzétett megfigyeléseire támaszkodhatunk. Ez végső soron Veres Péternek korábban idézett megállapítását igazolja: akiknek valójában hivatásuk volna a magasabb szintű olvasás, még azok sem ütnek meg a kívánt mértéket. Az egyetemre kerülve csökken a korábbi olvasási láz — mondja Kenyeres — az új élettel való ismerkedés leköti figyelmüket, de a későbbi években is legnagyobb részük az „irodalomra, csak mint mellékes és esetleg szórakoztató eszközre tekint. Az állandóbban olvasók körében sem él egyetemes irodalmi ismeret s nem él irodalmi kulturájuk fejlesztésének vágya sem.”⁹⁵ Megdöbbenő, hogy a bölcsészek osztályuk „hagyományaihoz” kapcsolódva a középiskolai olvasmányokhoz képest az új könyvek közül jórészt Csathó Kálmánt, Komáromit, Gulácsyt, Erdős Renéet kedvelik, alig ismerik Tóth Árpádot, Babits, Kosztolányi köteteit. A cikkíró észrevételei szerint érdekes módon a jogászok fejlettebb ízléssel, szélesebb látókörrrel rendelkeznek, szociális és társadalmi kérdések felé fordulnak, Kassák és Kodolányi könyvei például leginkább az ő kezükben láthatók, s az értékesebb külföldi irodalom ismerete is körükben a legegységesebb (Thomas Mann, Fallada, Wassermann). Kenyeres Imrének a jogászok fejlettebb ízlésére vonatkozó megállapítása minden bizonnyal csak a hallgatóknak kisebb körére vonatkozik, talán a legtöbbet olvasó jogászok egy kisebb, irodalom iránt is érdeklődő baráti csoportjára. Nem kétséges ugyanis, hogy nagy átlagban a bölcsészek már tanulmányaik jellege következtében is többet, jobban, változatosabban képezték magukat. A haladó értelmiség legnagyobb szellemi hatású tagjai általában közülük kerültek ki.

A fiatalság tisztánlátását, kritikai érzékét, jó értelemben vett ambícióit általában nehéz letörni. Bármennyire is korlátok közé szorítják, ösztönös újra való törekvése helyel-közzel felszínre tör: „Mindent szeretnék olvasni, ami modern, lüktet, mentes a konzervativizmustól és sab-

⁹⁴ Padányi-Frank Antal: Nevelői gondok a magyar nyelv és irodalom tanításában. A nevelés módszere. Bp. 1939. 151-153. l.

⁹⁵ Kenyeres Imre: Egyetemi hallgatók olvasmányai. Magyar Szemle. 1936. 207—208. l.

lontól". — „Az elnyomottak sorsával foglalkozó könyveket keresem...” „... olyan könyveket, ahol nincs eltitkolva az igazság...” „Szeretnék olvasni néhány egyházi átok alatt álló művet” — írják gimnazista lányok és fiúk.⁹⁶ Ezek a fiatalok Stendhalt és Gorkijt, Ibsent, Sinclairt, Babitsot, Zolát, Balzacot, Tolsztojt, Kassákot, Mann-t és Dosztojevszkijt vallják magukénak. Annál szomorúbb — de bizonyos mértékig természetes is — hogy még ezeknél is a közvetlen szomszédságban Orczy Emma, Courths-Mahler, Anday, Zilahy nevével találkozunk.⁹⁷

Nem tekinthetjük tipikusnak az egész korszakra nézve a fenti észrevételeket, hiszen ezek az „elitelt” fiatalok képezik mai társadalmunk középső korosztályát, pozitív szerepük van a mai ízlés, művelődés alakulásában, nem egy közülük kiemelkedő helyet tölt be kulturális életünkben. Bizonyos mértékig ízlésirányító szerepüknek kétségtelenül hatása van a mai olvasási színvonal alakulásában. Egy a Központi Statisztikai Hivatal vizsgálatai nyomán⁹⁸ készült értékelő cikkből kiderül, hogy a „közízlés nagyon lassan, alig észrevehetően változik.” ... Az, hogy Herczeg, Csathó és társaik „ma nem szerepelnek, ez nem annyira az ízlés-változásnak köszönhető, mint inkább annak, hogy nem adjuk ki műveiket.”⁹⁹ E korosztály kevésbé fejlett irodalmi műveltségű tagjai nyilvánvalóan ápolják még a múltból magukkal hozott ilyenirányú olvasmányok kultiválását — szóbeli források és tapasztalatok alapján azonban állítható, hogy jórészüknél érdeklődése, ízlése a vizsgált korszakban sokkal szélesebbkörű, igényesebb volt, merészebben éltek a rendelkezésükre álló anyaggal, nagyfokú műveltségigényükkel alaposabb, biztosabb tudásra, tájékozottságra tettek szert, megteremtve lehetőségeit annak a nevelő társadalmi pozíciónak, amelyet ma betöltenek.

Értékelve a két világháború közötti korszak „középosztályának” irodalmi ízlését, olvasási színvonalát, arra a megállapításra kellene jutnunk, hogy a kulturáltság általában alacsony, igénytelen, felületes. Mind a korszakban íródott erre vonatkozó, haladó írók, szociográfusok tollából származó cikkek, írások, mind pedig az elemzett olvasmánystatisztikák, kedvelt olvasmányokról tett vallomások erre mutatnak. Az olvasottság bizonyos mértékig korszerűtlen, elmaradott. Ezt példázza, hogy a korabeli magyar írók, költők nagy részének a nevével, akik napjainkig a legértékesebb helyet vívták ki maguk számára, de abban az időben is már érett, kész alkotásokkal jelentkeztek, a legkritikább esetben találkozunk (Gelléri Andor Endre, Kosztolányi, Kaffka, Nagy Lajos, Füst Milán, Illyés

⁹⁶ Ligeti Boriska: Mit mond a könyvről maga az ifjúság? A jövő Útjain. 9. évf. 1934. 51. l.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ Statisztikai időszaki közlemények. 69. köt. Mit olvasunk? 4000 háztartás könyvolvasási adatai. Bp. 1965.

⁹⁹ Horváth Ádámné—Kemény István: Kik olvasnak és mit? Valóság. 8. évf. 1965. 6. sz. 54. l.

Gyula, József Attila, Tersánszky). Az olvasók széles tömegeinek érdeklődése szűkkörű, egyoldalú, az elolvasott könyvek összetételét egyhangúság jellemzi, nagyobb változatosság csak az értelmiség legjobbjainál tapasztalható. Nem értékelhetünk azonban csupán az olvasmányok, kedvelt műfajok, torz ízlésbeli megnyilatkozások oldaláról elszigetelten. A gazdasági és társadalmi összefüggések s a szociális körülmények, a könyvtárak állományösszetétele, könyvkiadás, terjesztés hatásának figyelembevétele nélkül nem jutunk reális, igazságos eredményre. A Horthy-korszak adott viszonyai között ugyanis az elítélt, kedvezőtlen színvonal nem tekinthető egyértelműen negatívnak, mert tudomásul kell vennünk azt a számtalan gátló tényezőt — anyagi és kultúrális vonatkozásút egyaránt — amivel igyekezett a kormány elfojtani minden haladó, veszélyesen új, bátor próbálkozást, a hivatalos, konzervatív szemléletből kitörni igyekvő elképzelést.

Az olvasási kultúra egyenes arányban van a kiművelt emberfők számával. Mennél több magasabb iskolai végzettségű egyén van egy országban, annyival több irodalmat értő, szerető és élvező ember kerül ki ebből az iskolázott rétegből. „A *‘középosztály’ kultúrigényei nem szubjektív igények* — írja József Attila egy cikkében — *hanem objektív, társadalmilag szükséges igények. E kultúrigényeket nem önként fejlesztik ki magukban a középosztály tagjai, hanem a társadalom követelésére. Nem igényekből adódik társadalmi szerepük, hanem a társadalmi szerepből folynak hivatásosnak mondható igényeik.*”¹⁰⁰ Áll ez egyébként adott történelmi helyzetben más osztályokra vonatkozóan is. De ez a társadalmi szerep végülis kötelezi őket, s ez a tény magában rejtí a fejlődés, a kifinomulás lehetőségeit. A „középosztály” e fenti adottságai birtokában a kultúra — s ezen belül az olvasási kultúra — érdekes tendenciáit, változatait, mint egy fókusz magába gyűjtötte, s a korszakra legjellemzőbb kultúráltságot képviselte.

О ЛИТЕРАТУРНОМ ВКУСЕ „СРЕДНЕГО КЛАССА” ЭРЫ ХОРТИ

(Резюме)

В протяжении 25 лет эры Хорти для господствующего класса в свои идеологии и в самовластии нужно было шире общественная поддержка; этим общественным базисом был „средний класс”. Роль и состав этого так называемого „среднего класса” были сложные в общественной и культурной жизни страны, поэтому важно, что мы ясно видели бы в литературном вкусе этого „класса”. В эре между двумя мировыми войнами во Венгрии писатели и социологи много и многообразно занимались изучением отношения, возможности и потребности венгерских читателей. С одной стороны статьи, социографические работы этой эры, с другой стороны библиотечные статистики чтения, исследования и другие исследования дают ясную картину о том, какое было положение в этом отношении. Уровень культуры чтения всегда зависит от политических, общественных, экономических и культурных отношений данного периода, главным условием культурных возможностей отдельных людей является уровень жизни и образование. „Средний класс” в то время обладает этими возможностями и поэтому он является самым широким слоем чтения в Венгрии.

Служащие, частные служащие, то есть слой чиновников не хотел быть образованным в действительности, а только по видимости. Образование у них поэтому поверхностное,

¹⁰⁰ József Attila: A középosztály és a vajúdó világ. I. m. 171. l.

в выборе книги для чтения не руководит ими внутренняя потребность, а мод. Они большинство читают иностранную и отечественную, модную, поверхностную, легкую литературу.

Перед мелкобуржуазными слоями в области культуры примером явился взгляд вышшим чиновникам, — они тоже читали иностранную и отечественную литературу. Интеллигенция, следствие общественной роли, и образования определяет уровень культуры. Но интеллигенция исходя из политической и экономической обстановки вообще не стояла на таком уровне, которая из ее общественного рола была бы польне желательно. Только передовая интеллигенция достигла европейского уровня культуры, обратила внимание на новые общественные и литературные стремления. Молодежь всегда является значительным слоем чтения и составляет особый слой читателей. Помимо много но поверхностно читающие не мало число тех, кто имеют более требовательной и более развитой вкус.

Эти доводы стали возможным из статистических данных библиотек, из желательных листов, из высказываний в газетах и журналах. Во время исследования получили убедительные данные о том, как стояло дело чтения. Видно например из данных Февароши Коивтар в 1937 г., что 86,2 %-ов читающих читал художественную литературу и 13,8 %-ов читал научно-популярную литературу. Большинство художественной литературы составляло общественный роман (53,5 %-ов).

Этот метод считается самым достоверным для исследований литературного вкуса читателей. В свете этих данных и фактов меньше возможностей ошибок и одновременно эти данные свидетельствуют о силе книги в формировании человека и указывают сложные отношения.

Хотя культура чтения этой эры вообще стояла на низком уровне, и более и более анакроническая, интерес к культуре был узкий и однообразной, но все это нельзя однозначно ценить негативно. В оценке надо учитывать с тем, что консервативные и реакционные воззрения эры тормозили прогресс и формирование высокого, оттененного, более требовательного культурного вкуса. „Средний класс” своими негативными и позитивными характерами представил в себе интересные тенфденции культуры чтения этой эры.